

Халық рухы және ұлттық болмыс: Р. Гамзатов пен М. Шаханов шығармашылығының үндестігі негізінде

ЖАРИЯЛАНДЫ
27.11.2025

ТИРЕК СӨЗДЕР

comparative literature, Mukhtar Shahanov, national identity, poetic tradition, Rasul Gamzatov, spiritual awakening, духовное пробуждение, Мухтар Шаханов, Мұхтар Шаханов, национальное сознание, поэтика, Расул Гамзатов, рухани ояту, салыстырмалы әдебиеттану, сравнительное литературоведение, ұлттық сана

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/184823/>

УДК: 821.512.122

Манапова Нұрай, Исмаил Фатима

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, филология факультеті

Ғылыми жетекші: **Жумагелдин Жанайдар Шаймерденұлы**

Аңдатпа: Бұл мақалада Расул Гамзатов пен Мұхтар Шаханов шығармашылығының ұлттық сананы қалыптастырудағы тарихи, әлеуметтік және рухани қызметі талданады. Екі ақын да өз халықтарының тарихи тағдырын терең сезініп, олардың ұлттық болмысты сақтауға бағытталған күрестері ХХ ғасырдың күрделі кезеңіндегі рухани оятудың маңызды факторына айналды. Зерттеу нәтижесінде екі жазушы поэзиясындағы ортақ этикалық-эстетикалық ізденістер мен ұлттық сананы қалыптастырудағы әлеуметтік-мәдени миссиясының маңызы дәлелденеді.

Кілт сөздер: Расул Гамзатов, Мұхтар Шаханов, ұлттық сана, поэтика, рухани ояту, салыстырмалы әдебиеттану.

Abstract: This article examines the work of Rasul Gamzatov and Mukhtar Shakhonov as an important factor in the formation of national consciousness. The historical context and poetic traditions in the works of both authors are analyzed in terms of their influence on the spiritual awakening of their peoples during the complex historical period of the 20th century.

Keywords: Rasul Gamzatov, Mukhtar Shahanov, national identity, poetic tradition, spiritual

awakening, comparative literature.

Аннотация: В статье анализируется творчество Расула Гамзатова и Мухтара Шаханова как важного фактора формирования национального сознания. Исторический контекст и поэтические традиции в произведениях обоих авторов исследуются с точки зрения их влияния на духовное пробуждение народов в сложный исторический период XX века.

Ключевые слова: Расул Гамзатов, Мухтар Шаханов, национальное сознание, поэтика, духовное пробуждение, сравнительное литературоведение.

XX ғасырдың екінші жартысы – кеңестік кезеңдегі халықтардың мәдени дамуының ерекше кезеңі болды. Осы кезеңде туысқан халықтар әдебиеттерінің өзара әсері мәселесі ерекше қызығушылық тудырады. Бұл контексте дағыстандық ақын Расул Гамзатов пен қазақ жазушысы Мұхтар Шаханов шығармашылығының салыстырмалы зерттелуі ерекше маңызға ие [1, 45]. Екі жазушы да өз халықтарының әдебиетіндегі ірі тұлғалар болып табылады және олардың шығармаларында ортақ этикалық-эстетикалық ізденістер байқалады.

Расул Гамзатов шығармаларында дағыстандықтардың тарихи мұрасы мен мәдени дәстүрлері терең бейнеленген. Ақынның «Менің Дағыстаным» шығармасы отансүйгіштік пен ұлттық сүю идеяларын біріктіретін эпикалық шығарма ретінде танылады [2, 78]. Расул Гамзатов лирикасында ана тұлғасының образы ерекше орын алады, бұл оның «Ана туралы сөз» атты өлеңінде айқын көрініс тапқан.

Ақынның жазу стилі ерекшеліктеріне фольклорлық образдар мен метафораларды кеңінен қолдану жатады. Оның поэзиясында таулықтардың дәстүрлі өмір салты мен қазіргі заманғы мәселелердің үйлесімі байқалады [3, 112]. Р. Гамзатовтың «Менің жерім» поэмасындағы табиғат пен адам қатынасының терең философиялық мағынасы оның ұлттық дүние танымының ерекшелігін ашады.

Мұхтар Шаханов қазақ әдебиетіндегі романтизм мен реализмді біріктірген тұлға ретінде танылады. Оның «Жарымпаз» трагедиясы қазақ халқының тарихи тағдырын кең көлемді эпикалық толқында бейнелеген ерекше шығарма [4, 56]. М. Шаханов поэзиясына азаматтық сезім мен лирикалық тереңдіктің үйлесімі тән. Жазушының публицистикалық еңбектерінде әлеуметтік-мәдени мәселелер көтерілген.

Гамзатов пен Шаханов шығармаларында ортақ этикалық құндылықтардың бірі – ана тұлғасының рухани-ағартушылық символы ретінде бейнеленуі. Екі жазушы да ана образы арқылы отан, туған жер, ұлттық салт-дәстүрлер идеяларын дамытады [6, 134]. Поэтикалық тіл деңгейінде екі автордың да метафоралар жүйесінде табиғат образдарының кең орын алатыны байқалады. Гамзатов үшін бұл Дағыстан тауларының бейнелері болса, Шаханов үшін — Қазақстан даласының кеңдігі [7, 167]. Азаматтық

тақырыптарды өңдеуде де екі жазушының ортақтығы байқалады. Р. Ғамзатов «Менің Дағыстаным» повесінде, ал М. Шаханов «Қазақ дастарқаны» атты өлеңінде ұрпақтар байланысы мен тарихи жауапкершілік мәселелерін көтерген [8, 201].

Р. Ғамзатов пен М. Шаханов шығармашылығындағы ұлттық рух мына мәселелер төңірегінде тоғысады:

1. Ұлтқа деген адалдық және рухани тамырға оралу идеясы. Авар ақыны Расул Ғамзатов поэзиясының өзегі – туған жер мен ата-баба алдындағы парыз. Ол ұлттық рухты көбіне жер, тау, атамекен, ана тілі, аңыз-өсиет арқылы ашады. Мысалы, оның «Менің Дағыстаным» поэмасындағы: «Халық өлсе – өлең туады, өлең өлсе – халық өледі», – деген жолдар ұлттық рухты мәдени жадыны сақтаумен байланыстырады. Р. Ғамзатовта рух – дәстүр мен тарихты жалғап тұрған көпір іспеттес.

М. Шаханов ұлттық рухты азаматтық ерлік, ар-ождан, тіл мен тәуелсіздік үшін күрес деңгейіне көтереді. Оның поэзиясы – күрескерлік рухқа толы. М. Шаханов үшін ұлттық рух – адамның жігері, қаһармандық позициясы, ұлт алдындағы жауапкершілігі.

Мысалы, «Төрт ана» өлеңіндегі «Тағдырыңды тамырсыздық індетінен қалқала», – деп басталатын жолдар рухтың түп негізі – тамырсыз қалмау, рухани азбау екенін көрсетеді.

Р. Ғамзатов – ұлттық рухтың сыртқы, табиғи, мәдени бейнелерін жырласа, М. Шаханов – ішкі моральдық коды мен рухани еркіндігін жырлайды.

2. Ана тілі – рухтың өзегі. Р. Ғамзатов: «Егер ана тілім ертең жойылатын болса – бүгін-ақ өлуге әзірмін», – деп тілдің ұлттық рухтағы орнын айрықша көрсетеді. Тілді жоғалту – халықтың жоғалуы. Оның өлеңдерінде тіл – ата-баба аманаты, қасиетті мұра.

М. Шахановтың тіл туралы жырлары – қайраткерлік үндеу сипатында. «Қазақ тілі» өлеңінде: «Тілім барда – мен бармын», – деген идея ұлттық рухтың мәдени емес, ұлттық саналық компонентіне баса назар аударады.

Екі ақын да тіл – рухтың жүрегі екенін айтады, бірақ Р. Ғамзатов – эмоциялық-лирикалық қырынан, М. Шаханов – қоғамдық-саяси, күрескерлік қырынан ашады.

3. Туған жер мен кеңістік. Р. Ғамзатов Дағыстанның тауларын, қыраттарын, бүркітін – ұлттық рухтың символы ретінде бейнелейді. Тау – биіктіктің, қайсарлықтың, асқақ рухтың метафорасы. Р. Ғамзатов поэзиясында табиғат – ұлттың жан дүниесінің көрінісі ретінде сипатталады.

М. Шахановта туған жер көбіне елдің тағдыры, тарихи әділет, адамдық миссия тұрғысынан беріледі. Туған жерді жырлау – соған лайық болу талабы ретінде

суреттеледі.

4. Азаматтық рух және батырлық. Р.Ғамзатов батырлықты көбіне аңыз тұлғалар, ел қорғандары, тарихи жады арқылы береді. Ұлттық рух – батырлар рухымен сабақтас. М. Шахановтың батырлық концепциясы – рухани тәуелсіздік, әділет үшін күрес, азаматтық позиция. Мысалы, желтоқсан тақырыбындағы өлеңдері ұлттық рухты еркіндік үшін құрбандыққа бара алатын жігермен байланыстырады.
5. Рухани-адамгершілік ұстаным. Р. Ғамзатовта адалдық ата дәстүрге құрмет, намыс, қарапайым халықтың рухани күші.

М. Шахановта ар-ұждан тазалығы шындық пен әділет жолында күрес рухани тәуелсіздік адамдық миссияны сезіну

Расул Ғамзатов пен Мұхтар Шаханов шығармаларының салыстырмалы талдауы олардың шығармашылық жүйелеріндегі көптеген ортақтықтарды ашып көрсетеді. Екі ақын да ұлттық дәстүрлерді жалғастырушы және заманауи әдеби толқынға белсенді қатысушы ретінде танылады. Олардың шығармашылық мұрасы әр халықтың мәдениетінің өзара байланысын зерттеуде маңызды құжат ретінде қызмет етеді және болашақ зерттеулер үшін метафоралық ақпараттар ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Әдебиеттанудың теориялық проблемалары.* — Алматы: Ғылым, 2018. — 456 б.
2. *Ғамзатов Р. Шығармалар жинағы.* — Алматы: Өнер, 2015. — 689 б.
3. *Дағыстан әдебиетінің тарихы.* — Махачкала: Дагкнигоиздат, 2017. — 324 б.
4. *Шаханов М. Таңдаулы шығармалар.* — Астана: Фолиант, 2019. — 567 б.
5. *Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық.* — Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2014. — Т. 8. — 789 б.
6. *Салыстырмалы әдебиеттану.* — М.: Әдебиет, 2016. — 412 б.
7. *Поэтика және стилистика.* — СПб.: Академия, 2020. — 298 б.
8. *Ортақ мәдениет кеңістігі: әдебиет және өнер.* — Астана: Қазына, 2021. — 345 б.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimgger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.